

KISS BALÁZS

A politika a jelek korában

Hozzászólás Szabó Márton tanulmányához

Számomra Szabó Márton tanulmánya háromféle irányban kísérel meg új utat nyitni. Az egyik irány az, mely a bevett politikatudományi elemzési irányok mellett új vizsgálati tárgyat javasol, mégpedig a diskurzusokat, ez esetben a tanulmány diskurzuson végül is a politika nyelvi megjelenését érti, elsősorban a politikai vitákat. A másik gondolkodási irány az, amit a szerkesztőségi bevezető is említ, vagyis „a politikának mint jelenségnek újszerű, a hagyományos intézményi-szervezeti megközelítéstől alapjaiban eltérő” megközelítése, amennyiben a politikát magát is másképpen kívánja a maga számára definiálni. Végül a harmadik új irány még ennél a másodiknál is nagyobb igényű, hiszen valamiféle tudományódszertani novumként lenne elképzelhető.

Lássuk őket egyenként.

I

Amikor Szabó Márton a politika vizsgálatában a diskurzusokra helyezi a hangsúlyt, akkor világos, hogy új, vagy legalábbis eddig elhanyagolt vizsgálati tárgyat javasol a politikatudományi elemzések számára.

Valószínűleg senki sem vonja kétségbe azt, hogy a politikában sokat beszélnek. Márpedig ilyen nagy tömegű szöveg kibocsátásának minden bizonnyal megvannak a maga törvényei, miért ne kutatná ezeket az, akinek kedve van hozzá. Még az sem kizárt, hogy a politikatudományi vizsgálódások fő irányát képező intézményi-szervezeti elemzések is hasznosíthatnának valamit eme szövegelemzésekből, például árnyaltabban állna előttük az egyes intézmények képe. Vilá-

gos, hogy egy-egy pártot illetően ezután lehetővé válhat az általa kibocsátott jelek elemzése, fel lehet tenni olyan kérdéseket, hogy konstruál-e magának ellenséget, és ha igen, akkor hogyan; politikai stratégiájában felhasználja-e a témabővítésben rejlő lehetőségeket vagy sem; megszólalásaiban milyen stílust használ, pontosabban, milyen stíluskészlettel rendelkezik a párt egésze, s azon belül van-e eltérés az egyes pártvezetők és szövivők stílusa között, van-e e tekintetben munkamegosztás közöttük, mondjuk, az egyik vezető az egyik választói réteg stílusát használja, míg mások másra szakosodnak, egyáltalán, van-e ilyesfajta diverzifikáció stb.

A dolgozat jelentős része ennek megfelelően valóban elő is terjeszt egy meglehetősen koherens és kompakt kategóriarendszert, amely mentén a politikai diskurzusok vizsgálhatók. Szabó Márton nem mondja azt, hogy ezzel mintegy megadta a diszkurzív politikatudomány teljes fogalmi hálóját, ezt így első próbálkozásra nem is igen lehetne megtenni. Jól látható, hogy a fogalmak köre bővíthető, a szerepkészlet, a témakészlet és a stíluskészlet mellett bizonyára vannak más készletek is, melyek hálóját rá lehetne borítani a politika szövegtestére. Hasonlóképpen e kategóriaháló jól vitatható is, el lehet vitatkozni arról, hogy kozmoszt kell-e mondanunk, avagy rendet, mikor melyiket stb.

Még egy olyan pont van, ahol meggyőződésem szerint a hagyományosabb megközelítések számára is könnyen elfogadható módon alkalmazhatók Szabó Márton ötletei, így például a határdiskurzus gondolata, mégpedig az átmenet története.

A nyolcvanas évek végét követően talán egészen a második választásokig mintha valóban egy lehatárolódási folyamatnak lehettünk volna tanúi Magyarországon. A politikai diskurzus, maga a politika kereste a saját határait: mi és ki, milyen tematika és milyen stílus engedhető be a politikába, illetve a politikai diskurzusba; belefér-e a zsidózás és cigányozás, beleférnek-e a bőrféjúk és az egyházfők vagy sem; és mindezek nem is csak egyféleképpen, vagyis nemcsak az a kérdés dőlt el, hogy szabad-e szidni a zsidókat, hogy a zsidók mint téma felmerülhet-e egyáltalán a politikai diskurzusban, és miként, hanem az is, hogy szalonképes dolog-e az ellenfelet rögtön leantiszemitázni, hogy tehát a politikai arzenálnak ez a része is megmaradhat-e hosszú távon. Jól látható volt az a folyamat, ahogyan azok az emberek, akik a korábbihoz, illetve a maihoz képest extrémnek vagy legalábbis szokatlanoknak tűnő témákat és stílusokat hoztak be és kíséreltek meg fenntartani a magyar politikai diskurzusban, lassan a határon kívülre, de legalábbis a margóra kerültek. Ez a történeti folyamat valószínűleg csak a diszkurzív megközelítés igénybevételével ragadható meg kellően árnyaltan, ha másért nem, akkor azért, mert a magyar politika egészére, ha úgy tetszik, a magyar politikai kultúra egy korszakára vonatkozik, nem pusztán egyes pártokra és politikusokra.

II

A fogalmi háló tanulmánybeli felépítése pontosan mutatja, hogy itt egy a megszokottól eltérő észjárás működik, nemcsak a fogalmak mások tehát, hanem az egész megközelítés. Ha pedig megkíséreljük szorosán nyomon követni és megérteni ezt az észjárást, akkor megnyílhat az általam fentebb említett másik két új út. Azért szeretném ezt leszögezni, mert az alábbi két pontban olvasható fejtegetéseket valószínűleg nehéz lenne pontról pontra visszakeresni és szövegszerűen lehorgonyozni a tanulmány mondataihoz. Az egyik arról szól, hogy a politikának milyen képe is alakulhat ki az emberben Szabó Mártont olvasva. A másik módszertani interpretációs kísérlet, amelyből majd kitérünk, Szabó Márton nemigen teheti azt meg, hogy mintegy a politika újfajta ontológiai státuszát kijelölve akarjon vizsgálni politikai folyamatok között, ez ellentmondana vállalt módszerének. Amik következnek tehát, azok nem többek, mint saját próbálkozásaim ennek az új, sajátos gondolkodásmódnak a megértésére.

Mintha Szabó Márton, ha nem is kizárólagosságra törekedve, de mégiscsak a politikai intézmények és szervezetek helyett ajánlaná elsősorban a diskurzusok vizsgálatát.

Mit jelent ez? Az intézményi-szervezeti megközelítés jegyében a politikai megszólalásokat az elemzők általában azonnal megkísérelik visszakötni, lehorgonyozni a megszólaló intézményekhez. Ebben az értelemben a megszólalásnak mintha pusztán efemer létezése lenne a sokkal szubsztanciálisabb, pontosabban az egyedül szubsztanciális szervezeti-intézményi létezéshez képest. Az utóbbi alapozza meg az előbbit. A politikában elsősorban szubjektumok vannak, a diskurzus pusztán a közöttük zajló kommunikáció médiuma.

Mi van azonban akkor, ha a logikát megfordítva azt mondjuk, hogy a megszólalások, a kibocsátott és felfogott jelek létezése nem alacsonyabb fokú, mint a kibocsátóké? Sőt, legalábbis a plasztikuság érdekében talán odáig is elmehetünk, hogy azt mondjuk, a jelek alapozzák meg a politikai entitások létezését, ahol politikai entitáson politikai intézményt, szervezetet, személyt, vitatémát vagy akár eseményt is érthetünk.

Szabó Márton azt írja egy helyütt, hogy a politikában nem az nem létezik, akiről vagy amiről a többiek azt állítják, hogy nem létezik, hanem az, akiről vagy amiről nem beszélnek. Éppenséggel, mondja Szabó Márton, mielőtt elkezdenek a politikában beszélni valamiről – még ha azt állítják is róla, hogy ő tulajdonképpen nincs is, vagy legalábbis nem szabadna lennie –, éppen ezáltal hirtelen létezni kezd. Nehezen vonható kétségbe, hogy az a politikai entitás, amelyik nem bocsát ki életjeleket, illetve amelyik számára nem sugároznak jeleket a politika más szereplői, amely körül tehát nem termelődnek jelek, az gyakorlatilag halott, nem létező entitás. Nem véletlen, hogy milyen komoly energiát fektetnek még a magyar politikai intézmények és politikusok is abba, hogy életjeleket adjanak ki, hogy állandóan

jelezzék a politika közegének az egésze számára, hogy ők igenis léteznek, velük igenis számolni kell.

Mintha tehát a politikában mint közegben folyamatos jelkényszer nehezednék az entitásokra. Ez a jelkényszer azonban nemcsak jeladási kényszer, hanem annak a kényszere is, hogy minden entitás a maga közegét, illetve általában a politikát mint közeget jelek halmozásának fogja fel. Mit jelent ez? Azt, hogy az adott entitásnak a közeg minden elemét és minden változását jelnek, vagyis jelentéssel bírónak, értelmesnek kell felfognia, s ennél fogva interpretálnia kell ezeket a jeleket, meg kell kísérelnie megértésüket és a reakjuk való szintén jelentéssé, értelmes válaszadást.

A politikai entitások ugyanis elveszíteni látszanak szubsztanciális létezésüket, ami annyit jelent, hogy semmilyen politikai entitásnak nem természetes, kézenfekvő, magától értetődő még a létezése sem, hát még a tettei. Ez a tendencia természetesen nem új keletű, része a modernitásnak, ám mintha mostanra kezdene csak beérni, és mintha csak mostanság kezdenék a kutatási témák tekintetében is levonni a megfelelő következtetéseket. Erősen leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy ha eddig hajlamosak voltunk azt gondolni, hogy a politika ilyen vagy olyan áttételen keresztül, de végül is az Ember, az emberek képe és tette, akkor most már egyszer meg kellene próbálnunk ezt fordítva végiggondolni, hátha érdekes belátásokkal leszünk gazdagabbak.

Minden politikai entitásnak tehát tudnia kell számot adni arról, miért és mivégre is létezik, miért és mivégre cselekszik éppen úgy, ahogyan teszi stb. Időközönként – melyiknek sűrűbben, melyiknek ritkábban – minden politikai entitásnak szembe kell néznie az értelmes voltát firtató nyilvános kalkulációkkal, másfelől minden ilyen entitás maga is fellép mások értelmességének értékelésekor a bírák között.

Természetesen számos metapolitikai fejtegetés ismert az egyes politikai entitásoknak, illetve általában a politikának a létjogosultságával kapcsolatban; ezekre a metapolitikai igazolásokra Szabó Márton időnként hivatkozik is, már csak azért is, mert maguk a politikai entitások is előszeretettel kísérlik meg legitimálni magukat – például a közjó eszméjével, a népszuverenitás, illetve a képviselő elvével, a versengő pártrendszer üdvös voltáról szóló tanokkal, antropológiai levezetésekkel, hogy ugyanis az ember eredendően politikai állat stb. Szabó Márton megközelítése szerint mindezek a politikusi hivatkozások mégsem lépnek túl a politikán, mert a politika valójában nem szorul külső igazolásra, önmaga számára kívülről immár nem igazolható valamely nagy történettel, filozófiával, társadalomelmélettel, az egyes politikai entitások pedig még kevésbé. A politika beéri önmagával; a politikát és az egyes szereplőit, témáit és stílusát csak maga a politika mint közeg éltetheti és ezáltal igazolhatja.

A politikát tehát nemcsak mint (politikai) szubjektumok által létrehozott és működtetett szférát érdemes szemlélnünk, hanem mint olyan rugalmas közeget is, amely maga hozza létre, tágítja vagy szűkíti

önmagát, jelöli ki a saját határait, tartja életben, igazolja, vagy hagyja halni az egyes entitásait; amely maga hozza létre és kínálja fel az egyes politikusok, politikai szervezetek és intézmények számára a lehetséges szerepeket, teszi lehetővé számukra értelmes jelek kibocsátását, illetve a felfogott jelek megfejtését; amely maga szűkíti vagy tágítja a számba jöhető témák körét, az alkalmazható stílusok készletét, a felhasználható politikai fegyverek arzenálját stb. Szabó Márton éppen ennek a belülről történő határkijelölésnek a diskurzusait vázolja fel. Természetesen mindez nem a hagyományos értelemben vett politikai szubjektumok nélkül zajlik; ők maguk próbálkoznak a tágítással és szűkítéssel, de mindig annak a fényében, mikor melyiket látják közegkonformabbnak.

Szabó Márton úgy látja, hogy a politika mint közeg fentebb vázolt rugalmas működésének fő mechanizmusa, motorja és egyben vizsgálati pontja a politikai vita, a politikai diskurzus. A politikát akkor valamilyen szövegszövevényként foghatjuk fel, melynek részei a diskurzusok. Az egyes entítások, vagyis politikusok, politikai szervezetek, intézmények, események, témák stb. eme diskurzusok részeként léteznek, minden ilyen entitás többféle diskurzusba is beletartozik – ha úgy tetszik, több szöveg is szól róla –, s egy-egy diskurzus több entitást is tartalmazhat. Nem kell tehát lemondanunk az eddig is alkalmazott fogalmainkról, továbbra is beszélhetünk pártokról és törvényekről, politikai döntésekről és eseményekről, csak éppen diszkurzíve közelítve meg őket, már nem lesz olyan homogén és szubsztanciális a létezésük.

Mit jelent tehát a diszkurzív megközelítés számára egy párt, vagy bármely, mégoly szilárdnak tekintett politikai intézmény?

Először is azt, hogy a politikának mint diskurzusnak a része, vagyis mind valahai születését, mind pedig mindenkori mibenlétét, súlyát, szerepét stb. viták, politikai viták határozzák meg elsősorban, nem pedig valamilyen ki tudja, hogyan levezethető metapolitikai elv – mondjuk az ember zóon politikon léte, kommunikatív szükségyszerűség, osztályérdek, a rendszer működésének hatékonysága, Isten rendelése stb., miközben ilyen és egyéb metapolitikai elvek részét képezhetik az adott intézményt övező vitáknak, diskurzusoknak.

Másodszor, az adott intézmény is részt vesz az őt övező vitákban, maga is gerjeszti a politikai diskurzust, s ezt többek között oly módon teszi, hogy minden gesztusával egyszerre igazolni próbálja saját létét, egyszerre eleget próbál tenni a vele szemben támasztott követelményeknek, egyszerre támadja a vele vetélkedő intézményeket, egyszerre együttműködik a szövetségesnek tekintett intézményekkel, egyszerre értelmezi, illetve átértelmezi, ápolja, karbantartja saját identitását, illetve imázsát, saját határait, illetékességi körét stb. Még egyszer hangsúlyozni kell, hogy ezek a szempontok és célok szinte soha nem esnek szét, hanem egyszerre vannak jelen az adott intézmény teljes működésében, minden megszólalásában és gesztusában. Éppen ezért valahányszor egy politikai intézmény megszólal, illetve tesz valamit, mindig érdemes megvizsgálni az adott gesztus összes

számba jöhető kontextusát, nem csak azt, amelyikhez a megszólalás saját magát kapcsolni igyekszik.

Nem azért kell ezt tennünk, mintha azt hinnénk, hogy a politikai intézmények, egyáltalán a politika egésze mindig hazudnak. A politika metaforikus, mondta egy korábbi tanulmánya címében Szabó Márton, ezért gesztusait illetően legfeljebb értelmezéseiknek és értelmeződéseiknek a kontextusairól beszélhetünk, de nem az igazságértékükről. Azt vizsgálhatjuk és vehetjük számba tehát, hogy a gesztus, illetve az ilyen típusú gesztusokat hogyan értelmezzük, illetve hogyan szokták értelmezni a politika fontosabb szereplői (a pártok, a média, a politikailag cselekvő állampolgár, a választópolgár, az érdekképviselési szervezetek, a nemzetközi környezet stb.). Feladatunk ezeknek a kontextusoknak a lehető legteljesebb feltérképezése, és éppen azért, mert a politikai gesztusok mindezek figyelembevételével jönnek létre, illetve mindezen kontextusok közepette fognak hatni is. Az, hogy a politikai gesztus az összes kontextus figyelembevételével jön létre, nem azt jelenti, hogy minden létező követelményt ki akarna elégíteni egyszerre; itt értelemszerűen mérlegelésről van szó, csakhogy olyan mérlegelésről, mely éppen ezeket a kontextusokat mérlegeli.

Azután például egy párt esetében még az eddigieknél is kevésbé lesz bizonyos és kézenfekvő, hogy az egyetlen párt. Az adott párt cselekedetei, megszólalásai a párt egységétől szabadon elválaszthatókká tehetők, más megszólalások sorozatába illeszthetők, függetlenül attól, hogy az aktuális megszólalók egyként kormánypártiak-e vagy ellenzékiek, jobboldaliak-e vagy baloldaliak, szocialisták, liberálisok vagy konzervatívok-e, radikálisok, reformerek vagy forradalmárok-e stb. Nem az adott, nagyon is kézzelfoghatónak látszó, nagyon is szubsztanciálisnak mutató politikai szubjektum fogja meghatározni, hogy mi, melyik diskurzus mivel, melyik másik diskurzussal áll kapcsolatban.

III

A legegyszerűbben megfogalmazva a dolgot, Szabó Márton megközelítésének módszertani középpontjában tehát az a tétel áll, hogy a politika nem hazudik, nem színlel, hanem teszi a dolgát. Pontosabban, az ugyan meglehet, hogy tudományosan vagy akár a hétköznapi felfogás számára is az, amit egy politikus mond, ahogyan egy politikai entitás megnyilatkozik, az nyilvánvalóan ellentmond a tényeknek, ennek megállapításával azonban nemigen mondunk a politika megértése szempontjából túlságosan sokat. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a politika igazsága más, mint a tudományé, a művészeté, a vallásé vagy a hétköznapi tudaté, hanem arról, hogy a politikai megnyilvánulás mindig a politika közegén belül értékelődik. Amennyiben tehát nem válik a politikának mint közegnek az entitásává az, hogy mondjuk egy politikus bizonyos szempontból hazudott, akkor

nekünk, a politikát vizsgálóknak sincs sok hasznunk ennek megállapításából, sokkal inkább abból, ha azt tudjuk kifürkészni, miért nem foglalkozik a politika az adott megnyilvánulás igazságértékével, miért hallgatja el annak hazugság avagy igazság voltát, különösen, ha korábban az igazságérték vizsgálata egészen szokásszerű eszköz volt.

Még egy példa, méghozzá a régműltből, hogy ne zavarjon a megértésben az esetleges áthallás. Amennyiben a politikai diskurzushálóban egyszerre szövegek és gesztusok kezdenek termelődni zsidókról és nem-zsidókról, kirekesztőkről és befogadókról, akkor ezt diszkurzív alapon regisztráljuk, feljegyezzük, hogy íme, az adott politikai arzenálban megjelent hirtelen egy új fegyvertípus, tudniillik a zsidózás, illetve antiszemitázás; ennek kapcsán történeti és nemzetközi összehasonlításokat tehetünk, amiből mindenféle következtetések levonására nyílik lehetőség az adott politika kilátásaira vonatkozólag. Természetesen mindezen összehasonlításokból leginkább csak anticipációkra futja, amennyiben elővételeznünk kell mindazon kontextusokat, melyek segítségével a politika közege történetileg, illetve más tájakon eddig megállapította és megállapítja az illető eszközök jelentését és jelentőségét, majd reagál rá. Csak amikor mindezen jelentésszerűségeket számba vettük, válnak igazán értékelhetővé azok a reakciók, amelyeknek valójában is a tanúi vagyunk az adott ittből és mostban.

Félreértés ne essék, mint állampolgárok természetesen visszataszítóknak, veszélyesnek, európai emberhez méltatlannak találhatjuk az ilyen eszközök megjelenését, ebből azonban nem sok következhet a politikai folyamatok megértése vonatkozásában; röviden: megsértődhetünk, felháborodhatunk a zsidózáson és antiszemitázáson, de ennek egyszerűen nincs relevanciája azon túl, amit állampolgárként politikailag tehetünk ellene.

E két példa talán mutatja, hogy itt nem normatív megközelítésről van szó. Egyben olyan megközelítésről, mely a politika vizsgálatát alapvetően szakmai feladatnak és nem értelmiségi küldetésnek tekinti, magyarán, a politikatudósnak talán nem az az elsődleges feladata, hogy, mondjuk, a felvilágosodás értékrendjének, vagy a krisztusi tanoknak, továbbá a nemzeti hagyományoknak és értékeknek stb. az érvényesülését kérje folyvást számon a politika alakulásán, ezt a feladatot ellátják mások, nem is kevesen.

A fentiekből az is látszik, hogy számomra a Szabó Márton-féle megközelítés egyszerre tűnik fenomenológiainak és strukturalistának. Fenomenológiai, mert nem, mondjuk, szaktudományos vagy filozófiai dogmatizmus alapján áll, tudniillik nem valamely előzetesen adott elméleti, morális, filozófiai stb. fogalomrendszer és módszertan segítségével kíván vizsgálni; mint röviden utalok majd rá, érzésem szerint ezt a követelményt a szöveg nem tudja vaskövetkezetességgel végigvinni.

A dogmatizmusellenesség már kitűnt Szabó Márton előző tanulmányából is, de ott még meglehetősen kidolgozatlan maradt. Ebben a tanulmányban most ki is mondatik a szándék, ám némileg félreért-

hetően. A 103. oldalon a szerző a külső, objektiváló nézőpont elégtelen voltáról ír. Feltehetjük a kérdést: lehet-e tudományt folytatni külső, objektiváló nézőpont felvétele nélkül? Másképpen megfogalmazva: hol állunk akkor, amikor diszkurzív elemzést folytatunk? Vajon a vizsgálati tárgyon belül, és ha igen, milyen értelemben?

Gondolom, attól, hogy a politikai szövegvalóság állandóan változik, még lehetne rögzített tárgyi valóságnak tekinteni. Valószínűleg arról van szó, hogy amennyiben valamely politológia, társadalomelmélet, filozófia stb. alapján artikuláljuk a politikát, akkor ennek módja legalább annyira fog kötődni a saját tudományunk immanens változásaihoz, mint a politikának magának a változásaihoz. A tanulmányban ezzel szemben a politika hétköznapijairól van szó és nem a szaktudomány ünnepélyes elméleteiről.

A dogmatizmus helyett tehát Szabó Márton valamiféle fenomenológia-közeli alapon, úgy akarja megragadni a politikát, ahogyan az önmagában, önmagából adódik, abból például, ahogyan a politika önmagát meghatározza, ahogy önmagában beszél. Ezért mondja a szerző egy helyütt, hogy nincs valamiféle prekonceptciónk, tudományos lámpásunk, hogy annak a segítségével leljük föl a politikát a sötétben, de erre nincs is szükség, hiszen a politika már ott van, amikor belekezdünk a vizsgálatába.

Hasonlatos tehát Szabó Márton programja a fenomenológiához, bár azon belül is inkább a kései Husserl és főképpen a folytatói (Heidegger és Merleau-Ponty, meg persze a fenomenológus társadalomkutatók) örökségéhez. Különbözik azonban abban, hogy a fenomenológia mintha mégsem lenne képes kilépni az egyéni megismerő zárt világából, magyarán mindig megmarad a kérdés a fenomenológiával szemben, hogy a kutató maga végül mégiscsak meríti valahonét a kategóriáit, tehát a fenomenológia mégiscsak belül marad a Husserl által kijelölt kereteken. Szabó Márton alapján azonban talán lehetőség nyílik ennek a csapdának az elkerülésére, mégpedig jelentős részben annak a mozzanatnak a jóvoltából, mely az írását a strukturalizmushoz köti.

Amiképpen fenomenológia, úgy strukturalizmus is sokféle van, itt és most éadjuk be annyival, hogy a strukturalizmusnak azt az ambícióját emeljük ki, mely szerint az egyéni megértéstől függetlenül kellene a jelentés problémáját megközelíteni. Ennek a programnak köztudomásúlag az lett az eredménye, hogy a strukturalizmus megkísérelte az összes lehetséges jelentésalternatívát felmutatni egy-egy objektum tekintetében, ezzel számolva fel azt a támadási felületet, melyet az előbb a fenomenológia kapcsán említettem; világos, hogy amennyiben abból indulunk ki, hogy egyáltalán milyen jelentésalternatívák lehetségesek egy objektumot illetően, akkor a jelentés kérdése arra egyszerűsödik, hogy vajon konkrétan, egy-egy helyzetben, egy-egy befogadó számára éppen melyik jelentéslehetőség, illetve a jelentéslehetőségek mely csoportja fogja a jelentést képezni. A Szabó Márton-féle megközelítés azonban nem egyszerűen strukturalista, hiszen akkor éppen arra nem tudna válszolni, hogy vajon mégis mi-

ért, hogy a lehetséges alternatívák közül éppen ez vagy az választódott ki az adott helyzetben és az adott személy által. Jól látható, hogy a fenti két alternatíva tulajdonképpen ugyanazt a dilemmát kísérli meg feloldani, csak éppen két ellentétes irányból.

Azt gondolom, hogy Szabó Márton a jelentés feltételeinek a felde-
rítésén munkálkodik, jelen esetben a politika szféráját illetően. A
jelentés feltételeinek a vizsgálata pedig nem azt jelenti, hogy egyszer-
rűen a megértő felől közelítünk, nem azt nézzük tehát, hogy milyen
feltételek által hoz létre bennünk az adott diskurzus jelentéseket. De
azt sem mondhatjuk, hogy a jel kibocsátója felől szemlélődünk, hi-
szen nem az ő titkos vagy nyilvánvaló szempontjait vesszük figye-
lembe. Amit kérdezzük, az a következő: milyen feltételek, milyen
kényszerek és lehetőségek tették szükségessé és lehetővé az ő számá-
ra a megszólalást, a mi számunkra, illetve bárki, tehát általában a
politikai közeg számára a megszólalás éppen most, éppilyen jelenté-
sűvé válását.

Nagy jelentőségűnek tartom a tanulmányban a politikai vita fogal-
mának a kiemelését is. Ez a legszorosabban módszertani státuszra
tesz szert Szabó Mártonnál, mégpedig azért, mert a politikai vitában
a szerző olyan fogalomra talált, melyet meg lehet kísérelni egyszerre
empirikus és transzcendentális eszközként alkalmazni, vagyis éppen
megfelelően a vágyott módszertani programnak. Hogy a politikai vita
empirikusan megtapasztalható, az valószínűleg nem igényel igazol-
lást. Transzcendentális státuszát pedig éppen a diszkurzív megköze-
lítés adja neki, illetve feltételezi egyben. A politikai vita ugyanis a
diszkurzív megközelítés számára nem egyszerűen az egyet nem értés
megnyilvánulása, hanem a politika szokásos létmódja, tehát az a
mechanizmus is egyben, mely lehetővé teszi, hogy a politika mint
önmagával beérő közeg napra nap ápolhassa magát, kijelölje és meg-
újítsa határait, kiössza a szerepeket stb. Különösen így van ez, mint-
hogy Szabó Márton figyelmeztet: legalábbis Bahtyin óta illendő a
monológot is mintegy dialógusnak tekinteni. Nos, pontosan erről van
szó: amennyiben a magányos megszólalás sem monológ, akkor ez
csak azért lehetséges, mert az ilyen megszólalás is előfeltételezi a
többiekét, tehát a közeg egészét.

A politikai vitát illetően figyelemreméltó lehet még az is, hogy
Szabó Mártonnak itt sincsenek normatívái: nem gondolja azt, hogy a
vitának, tehát a politika egészének a konszenzusteremtés volna a fel-
adata. Az ő megközelítésébe tökéletesen beleillik az a tény, hogy a
viták egy része, és éppen talán a legfontosabbak (pl. a költségvetési
vita szinte mindig ilyen), a parlamenti erőviszonyok alapján érnek
véget, s miért ne mondhatnánk, hogy ezzel egyben el is dőlnek. A
vitáknak ugyanis többnyire nem az a funkciója, hogy konszenzus
alakuljon ki a politikusok szinte összessége között, hanem inkább az,
hogy mindenki elmondhassa a magáét, mindenki megnyilváníthassa
magát, jeleket adjon ki és fogjon fel, befolyásolja a közvéleményt, a
maga oldalára állítson ingadozókat, legyenek akár parlamenti politi-

kusok, akár pártpolitikusok, akár közvélemény-formáló értelmiségiek, akár szakszervezeti funkcionáriusok, akár választópolgárok stb.

Ha Szabó Márton szövege talán módszertani szempontból a legígéretesebb, akkor másfelől a legkomolyabb hibája is éppen itt, a módszertani következetességnél lelhető fel. A tanulmány egyfelől kijelenti, hogy nem erőltet előzetes kategoriális rendszert a politikára, ugyanakkor mintha mégiscsak valami illet tenne, hiszen kozmoszról és káoszról beszél, holott valószínűleg nemcsak hely hiányában nem tudja igazolni, hogy a modern politikában valóban használatosak ezek a szavak. Addig rendben van, hogy a kozmosz és a káosz nem politológiai fogalmak, de attól még használatuknak van egy antropológiai konnotációja, hogy ugyanis az ember állítólag szereti a világot többek között ennek az elválasztásnak a mentén szemlélni. A diskurzuselemzésnek ugyanis szerintem nem pusztán az a lényege, hogy ne legyenek benne szaktudományos kategóriák, hanem, hogy a kategóriáinkat a politikától vegyük át. Hasonló okból disszonáns arról írni, hogy az ellenségképzés jobbra közvetett. A közvetettség nemigen jelenthet mást, mint hogy a politikus mondjuk az őrült szó használatával voltaképpen sugall csak valamit, de nem mondja ki azt, amit igazából gondol; ezt csak a szemfüles diskurzuselemző leplezi le. Azt gondolom azonban, hogy a diskurzuselemzés nem arról szól, hogy a kutató kiássa a felszíni diskurzus alól a valóságos, igazi diskurzust, mely mindig is ott suttogott leplezetten. Ez a leplező eljárás még akkor is problematikus, ha egy politikai kultúrában az ellenség bevett szinonimája az őrült, ahogyan a magyar politikai kultúra bizonyos korszakaiban mondjuk a zsidónak a kozmopolita. A diskurzuselemzőnek ugyanis ilyenkor éppen azt kell megvizsgálnia, hogy mi a szócsere konkrét oka, s nem érheti be a szinonima-összefüggés általánosságával.

Előttünk áll tehát a vázlata egy sokat ígérő megközelítésnek, mely azt ígéri, hogy nem lesz dogmatikus, és mégsem képes a szöveg tanúbizonyossága szerint mással kezdeni, mint egy szinte komplett és kompakt fogalmi-kategoriális háló előterjesztésével! Azt kell tehát mondanunk, hogy amennyiben Szabó Márton komolyan veszi az előfeltevés-mentességet mint programot, akkor meg kell mondania, honét a fogalmi háló; ha meg egyszerűen egy új fogalmi hálót akar előterjeszteni, akkor a vita csak arról szólhat, hogy ez a háló jó-e, esetleg jobb-e, tudniillik korszerűbb-e, mint az eddigiek, vagy sem, de nem a megközelítés gyökeresen más jellegéről, a korábbiakétól eltérő tudományelméleti státuszáról, amit egyébként a szöveg eleje ígér. Egyetlen mód lenne a szövegen belüli feszültség feloldására, mégpedig az, ha a szerző adatolná a számunkra, hogy komoly empirikus kutatás áll a kategóriák mögött, vagyis ha bemutatná mindazokat a helyeket, ahol az ellenség, az ellenfél, a káosz és kozmosz, a demagógia és a személyesség stb. fogalmait mind tálcán kínálta fel a számára a politika.